BANK SEKTORINING INTELLEKTUAL TRANSFORMATSIYASI: MOLIYAVIY INKLYUZIYA VA BARQAROR IQTISODIY O‘SISHNI TA’MINLASH OMILI

Odilov Shaxzod Normurodovich
Hamkorbank ATB Buxoro filiali xodimi
https://doi.org/10.5281/zenodo.21847014

Annotatsiya. Mazkur maqolada bank sektorining intellektual transformatsiyasi sharoitida moliyaviy inklyuziyani rivojlantirish hamda barqaror iqtisodiy o‘sishni ta'minlashning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Bank xizmatlariga sun'iy intellekt, mashinali o‘qitish, katta ma'lumotlar (Big Data), blokcheyn va bulutli texnologiyalarni joriy etishning moliyaviy xizmatlar sifati, tezkorligi va xavfsizligiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, raqamli bank xizmatlari orqali aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish hamda bank tizimining raqobatbardoshligini oshirish masalalari ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijasida bank sektorining intellektual transformatsiyasi moliyaviy inklyuziyani oshirish, investitsion faollikni rag‘batlantirish, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va mamlakatning raqamli iqtisodiyotga o‘tish jarayonini jadallashtirishning muhim omillaridan biri ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: intellektual transformatsiya, bank sektori, sun'iy intellekt, moliyaviy inklyuziya, raqamli bank, Big Data, blokcheyn, FinTech, iqtisodiy o‘sish, barqaror rivojlanish, raqamli iqtisodiyot, innovatsion bank xizmatlari.

Kirish. Jahon iqtisodiyotida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi bank sektorini tubdan o‘zgartirmoqda. Sun'iy intellekt, mashinali o‘qitish, katta ma'lumotlarni tahlil qilish (Big Data), blokcheyn, biometrik identifikatsiya va bulutli texnologiyalar bank xizmatlarini ko‘rsatishning yangi bosqichini shakllantirmoqda. Ushbu jarayon bank sektorining intellektual transformatsiyasi sifatida namoyon bo‘lib, nafaqat moliyaviy xizmatlarning sifati va tezkorligini oshirish, balki moliyaviy inklyuziyani kengaytirish hamda barqaror iqtisodiy o‘sishni ta'minlashda muhim omilga aylanmoqda.

Bugungi kunda dunyoning ko‘plab mamlakatlarida aholining ayrim qatlamlari, ayniqsa qishloq hududlari aholisi, kichik biznes subyektlari hamda kam daromadli fuqarolarning zamonaviy moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari cheklangan. Shu sababli moliyaviy inklyuziyani rivojlantirish xalqaro moliya institutlari va hukumatlar tomonidan ustuvor yo‘nalish sifatida e'tirof etilmoqda. Raqamli bank xizmatlari, mobil ilovalar, elektron to‘lov tizimlari va masofaviy identifikatsiya texnologiyalari ushbu muammoni hal etishda samarali vosita bo‘lib xizmat qilmoqda.

O‘zbekistonda ham bank tizimini modernizatsiya qilish, raqamlashtirish va sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlari, mobil ilovalar, elektron kreditlash, onlayn depozitlar, QR-to‘lovlar hamda avtomatlashtirilgan risklarni baholash tizimlari bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Bu esa bank xizmatlarining ommabopligini oshirish, mijozlarga

qulaylik yaratish hamda iqtisodiyotning barcha qatlamlarini moliyaviy tizimga jalb etishga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, bank sektorining intellektual transformatsiyasi nafaqat texnologik yangilanish, balki boshqaruv, risk-menejment, mijozlar bilan ishlash va biznes jarayonlarini optimallashtirishni ham o‘z ichiga oladi. Sun'iy intellekt asosidagi algoritmlar kredit risklarini aniqroq baholash, firibgarlik holatlarini oldindan aniqlash, mijozlarning ehtiyojlarini prognozlash va shaxsiylashtirilgan bank xizmatlarini taklif etish imkonini bermoqda. Natijada banklarning operatsion xarajatlari kamayadi, xizmat ko‘rsatish sifati oshadi va moliyaviy barqarorlik mustahkamlanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi bank sektorining intellektual transformatsiyasining moliyaviy inklyuziya va barqaror iqtisodiy o‘sishga ta'sirini ilmiy jihatdan tahlil qilish, zamonaviy texnologiyalarning bank tizimida qo‘llanilish imkoniyatlarini baholash hamda O‘zbekiston sharoitida ushbu yo‘nalishni rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Bank sektorining intellektual transformatsiyasining nazariy asoslari. Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi bank sektorini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida tubdan yangilash zaruratini yuzaga keltirdi. An’anaviy bank xizmatlaridan raqamli va intellektual boshqaruv tizimlariga o‘tish jarayoni bank sektorining intellektual transformatsiyasi sifatida e’tirof etilmoqda. Ushbu transformatsiya nafaqat texnologik yangilanishni, balki bank faoliyatining barcha yo‘nalishlarida boshqaruv usullarini, mijozlarga xizmat ko‘rsatish tizimini hamda biznes jarayonlarini optimallashtirishni ham o‘z ichiga oladi.

Intellektual transformatsiyaning asosini sun’iy intellekt (Artificial Intelligence – AI), mashinali o‘qitish (Machine Learning), katta ma’lumotlar tahlili (Big Data Analytics), blokcheyn texnologiyalari, bulutli hisoblash (Cloud Computing), biometrik identifikatsiya va robotlashtirilgan jarayonlarni avtomatlashtirish (Robotic Process Automation – RPA) tashkil etadi. Ushbu texnologiyalar bank operatsiyalarining tezkorligi, aniqligi va xavfsizligini oshirib, operatsion xarajatlarni kamaytirish hamda mijozlarga ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifatini yaxshilash imkonini bermoqda.

So‘nggi yillarda dunyo bank tizimida mijozga yo‘naltirilgan (customer-centric) xizmatlar konsepsiyasi keng rivojlanmoqda. Mazkur yondashuv doirasida sun’iy intellekt asosidagi algoritmlar mijozlarning moliyaviy xatti-harakatlarini tahlil qilish, individual ehtiyojlarini aniqlash hamda ularga mos bank mahsulotlarini taklif etishda qo‘llanilmoqda. Natijada kredit ajratish, depozit xizmatlari, investitsion mahsulotlar va sug‘urta xizmatlari yanada samarali tashkil etilmoqda.

Shuningdek, intellektual transformatsiya banklarda risklarni boshqarish tizimini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Mashinali o‘qitish algoritmlari kredit risklarini baholashda ko‘plab omillarni bir vaqtning o‘zida tahlil qilish imkonini beradi. Bu esa muammoli kreditlar ulushini kamaytirish, firibgarlik holatlarini erta aniqlash va banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, blokcheyn texnologiyasining qo‘llanilishi to‘lov tizimlarining shaffofligi va xavfsizligini oshirish, xalqaro pul o‘tkazmalarini tezlashtirish hamda tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishga yordam bermoqda. Shu bilan birga, bulutli

texnologiyalar bank infratuzilmasining moslashuvchanligini ta’minlab, katta hajmdagi ma’lumotlarni real vaqt rejimida qayta ishlash imkoniyatini yaratmoqda.

Shunday qilib, bank sektorining intellektual transformatsiyasi zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, u banklarning raqobatbardoshligini oshirish, innovatsion xizmatlarni rivojlantirish va mijozlar ehtiyojlarini samarali qondirishning muhim omiliga aylanmoqda.

Moliyaviy inklyuziyani rivojlantirishda intellektual texnologiyalarning o‘rni. Moliyaviy inklyuziya aholi va tadbirkorlik subyektlarining bank hamda boshqa moliyaviy xizmatlardan teng va qulay foydalanish imkoniyatini anglatadi. Jahon banki ma’lumotlariga ko‘ra, moliyaviy inklyuziyaning rivojlanishi kambag‘allikni qisqartirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish hamda iqtisodiy o‘sishni jadallashtirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Bank sektorining intellektual transformatsiyasi moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirmoqda. Xususan, mobil bank ilovalari, masofaviy identifikatsiya tizimlari, elektron hamyonlar, QR-kod orqali to‘lovlar va sun’iy intellekt asosidagi maslahat xizmatlari bank xizmatlarining geografik chegaralarini bartaraf etmoqda. Natijada chekka hududlarda yashovchi aholi ham bank filialiga bormasdan turib hisob raqami ochish, kredit olish, omonat joylashtirish yoki kommunal to‘lovlarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda.

Sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish kreditlash jarayonini ham sezilarli darajada takomillashtirmoqda. Kredit tarixiga ega bo‘lmagan yoki yetarli moliyaviy ma’lumotlarga ega bo‘lmagan mijozlar bo‘yicha muqobil ma’lumotlar (mobil to‘lovlar, elektron tijorat operatsiyalari va boshqa raqamli izlar) tahlil qilinib, ularning kreditga layoqatliligi aniqlanmoqda. Bu esa kichik biznes subyektlari, yosh tadbirkorlar va kam daromadli aholining moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Intellektual bank xizmatlari nafaqat moliyaviy inklyuziyani oshiradi, balki moliyaviy savodxonlikni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Sun’iy intellekt asosidagi virtual yordamchilar va chatbotlar mijozlarga moliyaviy maslahatlar berish, xarajatlarni rejalashtirish hamda investitsiya qarorlarini qabul qilishda amaliy ko‘mak ko‘rsatmoqda.

O‘zbekiston bank tizimida intellektual transformatsiyaning rivojlanish istiqbollari. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda bank-moliya tizimini isloh qilish, uni raqamlashtirish va zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish bo‘yicha keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bank xizmatlarini masofadan turib ko‘rsatish, mobil ilovalar orqali to‘lovlarni amalga oshirish, onlayn kreditlash, elektron identifikatsiya hamda raqamli to‘lov tizimlarining rivojlanishi bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirdi.

Tijorat banklari faoliyatida sun’iy intellekt elementlaridan foydalanish mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish, operatsion xarajatlarni qisqartirish va risklarni samarali boshqarish imkonini bermoqda. Xususan, chatbotlar va virtual maslahatchilar mijozlarning murojaatlariga tezkor javob berish, kredit arizalarini dastlabki tahlil qilish va moliyaviy mahsulotlarni tavsiya etishda qo‘llanilmoqda. Natijada xizmat ko‘rsatish tezligi ortib, inson omili bilan bog‘liq xatolar kamaymoqda.

Big Data texnologiyalaridan foydalanish esa banklarga mijozlarning moliyaviy xatti-harakatlarini chuqur tahlil qilish, ularning ehtiyojlarini prognozlash hamda individual

xizmatlarni taklif etish imkonini yaratmoqda. Shu bilan birga, firibgarlik operatsiyalarini real vaqt rejimida aniqlash va oldini olish mexanizmlari ham takomillashmoqda.

Mamlakatda FinTech kompaniyalari sonining ortishi banklar va texnologik kompaniyalar o‘rtasidagi hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ochiq bank (Open Banking) tamoyillari, API platformalari hamda raqamli to‘lov infratuzilmasining rivojlanishi innovatsion moliyaviy xizmatlar bozorini kengaytirmoqda. Bu esa banklar o‘rtasida sog‘lom raqobatni kuchaytirib, xizmatlar sifati va ommabopligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, bank sektorining intellektual transformatsiyasini jadallashtirishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, kiberxavfsizlikni ta’minlash, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, sun’iy intellekt tizimlarining shaffofligini oshirish, malakali IT mutaxassislarini tayyorlash hamda raqamli infratuzilmani yanada rivojlantirish dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Ushbu muammolarni bartaraf etish bank tizimining barqaror rivojlanishini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

1-jadval

Bank sektorining intellektual transformatsiyasining asosiy yo‘nalishlari va kutilayotgan natijalari

Intellektual texnologiya	Bank faoliyatidagi qo‘llanilishi	Kutilayotgan natija
Sun’iy intellekt (AI)	Kredit skoringi, chatbotlar, mijozlarni tahlil qilish	Xizmat sifati va tezkorligi oshadi
Big Data	Mijozlar xatti-harakatlarini tahlil qilish	Individual moliyaviy mahsulotlar yaratiladi
Blokcheyn	To‘lovlar va tranzaksiyalar	Xavfsizlik va shaffoflik kuchayadi
Bulutli texnologiyalar	Ma’lumotlarni saqlash va qayta ishlash	Operatsion xarajatlar kamayadi
Biometrik identifikatsiya	Masofaviy autentifikatsiya	Xavfsizlik va qulaylik oshadi
FinTech yechimlari	Mobil bank va elektron to‘lovlar	Moliyaviy inklyuziya kengayadi

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, intellektual texnologiyalarni bank faoliyatiga integratsiya qilish moliyaviy xizmatlarning sifati, tezkorligi va xavfsizligini oshirish bilan birga, aholining keng qatlamlarini zamonaviy bank xizmatlariga jalb etish imkonini beradi. Bu esa moliyaviy inklyuziyani rivojlantirish va iqtisodiy o‘sishni qo‘llab-quvvatlashning muhim sharti hisoblanadi.

Xulosa. Bank sektorining intellektual transformatsiyasi zamonaviy moliya tizimining ustuvor rivojlanish yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Sun’iy intellekt, Big Data, blokcheyn, bulutli texnologiyalar va FinTech yechimlarining bank faoliyatiga joriy etilishi moliyaviy xizmatlarning sifati, tezkorligi va xavfsizligini sezilarli darajada oshirmoqda. Natijada bank

xizmatlari yanada ommabop bo‘lib, aholining keng qatlamlari hamda kichik biznes subyektlarining moliyaviy tizimdan foydalanish imkoniyatlari kengaymoqda.

Tadqiqot natijalari bank sektorining intellektual transformatsiyasi moliyaviy inklyuziyani rivojlantirish orqali iqtisodiy faollikni oshirish, investitsion muhitni yaxshilash va barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlashga xizmat qilishini ko‘rsatdi. O‘zbekiston sharoitida ushbu jarayonni jadallashtirish uchun quyidagi takliflarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

sun’iy intellekt asosidagi bank xizmatlarini keng joriy etish;

Open Banking va FinTech ekotizimini rivojlantirish;

kiberxavfsizlik hamda shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish tizimlarini takomillashtirish;

aholining raqamli va moliyaviy savodxonligini oshirish;

tijorat banklarida innovatsion texnologiyalarni joriy etishga qaratilgan investitsiyalarni rag‘batlantirish.

Mazkur yo‘nalishlarda amalga oshiriladigan chora-tadbirlar bank tizimining raqobatbardoshligini oshirish, moliyaviy inklyuziyani kengaytirish va mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Bank. The Global Findex Database 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19. Washington, DC: World Bank, 2022.
2. Organisation for Economic Co-operation and Development. The Digital Transformation of SMEs. Paris: OECD Publishing, 2021.
3. International Monetary Fund. Digital Money Across Borders: Macro-Financial Implications. Washington, DC: IMF, 2024.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2024-yil yakunlari bo‘yicha yillik hisoboti. Toshkent, 2025.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. "Raqamli O‘zbekiston – 2030" strategiyasi hamda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga oid normativ-huquqiy hujjatlar. Toshkent.